

Harčarov Verbum v začiatkoch

Anton Fabian

Úvod

Medzi významné osobnosti kresťanského kultúrneho života na Slovensku v minulom storočí patrí aj pápežský prelát Mons. ThDr. Anton Harčar, pre ktorého časopis Verbum bol „srdcovou záležitosťou“. Chcel by som sa zmieniť o niektorých jeho životných udalostiach, ktoré predchádzali vzniku časopisu Verbum.

1 Rodinné predpoklady

Prelát Anton Harčar vyrástol v malej dedinke pri Sabinove v Močidlňanoch (nar. 1914). Jeho ujko Štefan Onderčo bol farárom v susednej dedinke (mojej rodnej obci) Ražňany, kde na konci Prvej svetovej vojny 17. decembra 1918 bolo dôležité ľudové zhromaždenie, ktorým sa obyvateľstvo východu hlásilo k prvej spoločnej republike Čechov a Slovákov. Na tomto území Šariša bolo vtedy separatistické hnutie, ktoré sa hlásilo k bývalému Uhorsku – na jeho čele stál Dvorcsak Gyözö. Na zhromaždení v Ražňanoch ako hlavný rečník bol aj Jozef Čársky, vtedy farár v Širokom, neskôr košický biskup.¹ Dedo mons. Antona Harčára, národne uvedomelý Ján Onderčo, bol známy ako ľudový agitátor, nebojácny vo vystupovaní, chodil po dedinách a zvolával ľud na toto zhromaždenie. Jeho syn Štefan Onderčo, kanonik košickej kapituly sa stal poslancom pražského parlamentu Československej republiky a v ňom členom zahraničného výboru. Vďaka tomu do Ražňan prichádzal aj Jozef Tiso a Andrej Hlinka.²

Vtedy malý chlapec Anton Harčar mal aj strýka Štefana Hartsára, ktorý bol generálnym vikárom v Košiciach počas štyroch biskupov: Zigmunda Bubicša, Fisher Colbrieho, Jozefa Čárskeho aj Madarásza. Anton Harčar prežil stredoškolské štúdiá v kňazskej spoločnosti u strýky Štefana v Košiciach (mal u neho byt a stravu) a cez prázdniny u ujka Štefana v Ražňanoch. Je nespochybniteľné, že stretávanie sa s vyššie spomínanými osobnosťami formovalo aj mladého Antona. Ako košický seminarista sa dostal na štúdiá teológie do Insbrucku, kde stretol mnohých významných kňazov aj z iných diecéz a susedných krajín.

Po získaní doktorátu z teológie v Insbrucku sa vrátil do Košíc 1939, kde prednášal bibliikum v seminári a naplno sa venoval kultúrno-spoločenskému životu Slovákov v Slovenskom katolíckom kruhu, ktorému bol veľa rokov predsedom. V Košiciach založil aj športový futbalový klub a organizoval Maratón mieru. Po vojne 1945 sa stal poslancom Slovenskej národnej rady, jediný katolícky kňaz v tejto funkcii. Vo svojej publikácii „Žil som v Košiciach“ detailne opísal oslobodenie Košíc Ruskou armádou, spoločenské a politické premeny.³

2 Predchodca Verbumu – ružomerská Obroda

V tom čase sa spišskí kňazi ThDr. Ladislav Hanus, PhDr. Valentín Kalinay a Jozef Kút-ník Šmálov usilovali pozdvihnúť vydavateľstvo SSV v Trnave na vyššiu úroveň, primeranú jestvujúcej katolíckej inteligencii, ale nepodarilo sa im to. Preto opustili svoje miesta v SSV a

¹ ČIŽMÁR, M.: Štefan Onderčo, kňaz, rodoľub a politik. Prešov : VMV 1995.

² TAJTÁK, L.: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v r. 1918. Bratislava : SPN 1972, s. 136-142.

³ HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice : Viena 2008.

založili v Ružomberku nový časopis a vydavateľstvo Obroda. Technickým vedúcim bol stredoškolský profesor Vojtech Fronc. Od septembra 1943 do júna 1944 sa im podarilo vydať desať čísel časopisu vynikajúcej literárnej a umeleckej úrovne.

V druhej polovici roku 1945 bývali spolužiaci z Insbrucku, teraz profesori na teológii v Spišskej Kapitule a v Košiciach uvažovali o možnostiach obnovy kultúrnych snažení, ktoré predstavovala Obroda: združiť široký okruh spolupracovníkov na základe kresťanských ideí. Lenže po vojne všetko čo súviselo so Slovenským štátom, s Hlinkovou ľudovou stranou, bolo biľagované ako trestuhodná zrada. Vzmáhalo sa udavačstvo a množilo sa zatýkanie nevinných ľudí. Preto pokračovanie v Obrode nebolo možné.

Anton Harčar vyjadril zámer vytvoriť kultúrne centrum v Košiciach. Mal na to 5 dôvodov: (1) jestvovala tu inštitúcia Slovenský katolícky kruh, ktorej bol predsedom, (2) v tej budove bolo kníhkupectvo Tatran, (3) blízko v biskupskej rezidencii malá cirkevná tlačiareň sv. Alžbety, (4) bytové priestory v kanonickom dome na Mäsiarskej ulici, kde Harčar býval, (5) najsilnejší argument bol poslaneaný mandát v SNR a člen mestského zastupiteľstva, čo zohralo dôležitú úlohu pri získaní povolenia. Ladislav Hanus chcel vidieť Košice. Vlaky ešte nepremávali, ani osobné autá neboli po ruke, no Anton Harčar mal k dispozícii menšie nákladné auto a píše: „Pamätám sa, ako na ceste do Košíc viali vo vetre vlasy L. Hanusa na otvorenej korbe nášho auta“.⁴

Ladislav Hanus napísal knihu v ktorej výstižne predstavuje snaženia katolíckej inteligencie na Slovensku medzi dvoma vojnami a zaraďuje do nich aj vznik a zástoj vydavateľstva i časopisu Verbum. O Harčarovi napísal: „V tom meste bol totumfak“⁵ - v latinčine „factotum“ označuje osobu, ktorá v službe koná všetko spoľahlivo.

3 Začiatok organizovania časopisu a vydavateľstva Verbum

V decembri 1945 Anton Harčar urobil sondu a napísal na adresy svojich známych, záujemcov o kultúru (využívajúc pritom adresár ružomerskej Obrody) list tohto znenia: „Slovenský Východ nemá nateraz vhodné fórum, v ktorom by sa združili pracovníci pera a svojpomocne by vydávali publikácie v kresťanskom duchu. Preto pripravujeme v Košiciach založiť nakladateľské združstvo, v ktorom by sa združili všetci priatelia a pracovníci kresťanského ducha. Nakoľko sami nemáme dostatok prostriedkov, aby sme mohli úspešne realizovať tento plán, prichádzame úctivo Vás pozvať do kruhu zakladateľov tohto združstva a požiadať vás o skutočnú obeť upísaním podielov....Nič nás nemôže odradiť. Plán je zdravý, reálny a nanajvýš odôvodnený. Podoberáme sa založiť združstvo pre službu ducha a chápeme to ako našu najvyššiu povinnosť“.⁶

Podiel mal vtedy hodnotu 500 Kčs. Medzi prvými zapísanými členmi bol ThDr. Jozef Machala, spolužiak z Insbrucku, v tom čase farár v Soli, Janko Silan-Šurka, Dr. Imrich Kružliak, Dr. Jozef Šrámek, Dr. Vendelín Jankovič, MUDr. Pavol Štraus, Anton Botek. Katolícke noviny prispeli čiastkou 30.000 Kčs. Zakrátko základný kapitál bol 134.250 Kčs.⁷ V marci 1946 bolo Valné zhromaždenie a schválené Stanovy, kde v 3§ čítame: „Cieľom združstva je združiť

⁴ HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice : Viena 2008, s. 338.

⁵ HANUS, L.: Jozef Kútnik Šmalov, činnosť, tvorba. Spišské Podhradie : Kňazský seminár 1992, str. 238.

⁶ HARČAR, A.: Žila som v Košiciach. Košice : Viena 2008, s. 339.

⁷ HARČAR, A.: Poznámky ku genéze a zániku časopisu Verbum. Zborník k 50. výročiu vzniku časopisu 1946-1996. In: Verbum 1997, s. 36-53.

podporovateľov, priateľov a kultúrnych pracovníkov kresťanského zamerania a pestovaním družstevného žiovta napomáhať ich kultúrnej tvorbe a výchove, jednak prednáškami, zadovážovaním domácej a svetovej literatúry, umožňovaním ďalšieho vzdelávania, a vydávaním i predajom hodnotných literárnych prác.“ Za funkcionárov boli zvolení. Dr. Anton Harčar – predseda správy, Dr. Vendelín Jankovič z Bratislavy – podpredseda správy. Za členov správy boli zvolení: Dr. Štefan Kaifer, právnik, Anton Botek riaditeľ Ústredia katolíckej kancelárie, a Dr. Ján Švec – Slavkovian. Vojtech Fronc sa presťahoval z Ružomberka do Košíc do kanonického domu k Harčarovi a stal sa organizačnou a hybnou silou podniku.

4 Prvé číslo časopisu a jeho úspech

V polovici mája 1946 na fare v Liptovskom Hrádku, kde bol kaplánom Janko Silan sa rokovalo o mene budúceho časopisu, vnútornej štruktúre, a náplni. Potvrdil sa názov Verbum s podtitulom: Časopis pre kresťanskú kultúru. Členenie časopisu kopírovalo predchádzajúcu ružomerskú Obrodu: Štúdie, Preklady, Beletria, Básne, Referáty, Dialľky, Spomienky, Knihy, Nákova. Išlo o to ako zachytiť komplexne kultúrne dianie doma i v zahraničí. Emblém navrhla pani Ambrušová: Dvojkríž, nad ním skrížené Petrove kľúče.

Žiadosť o povolenie vydávať časopis Verbum narazila na mnohé prekážky na Povereníctve vnútra, na školstve a Matici slovenskej. Dokazuje to korešpondencia Kútnika s Harčarom a Jankovičom. Vďaka poslaneckému mandátu Harčára nakoniec povolenie prišlo 4. novembra 1946. Bolo v ňom 12 podmienok: napr. piata podmienka – časopis nepochitický, literárno-kultúrny a umelecký v duchu kresťanských zásad. Ôsma podmienka: náklad 2000 – 3000 kusov. V poslednej podmienke sa nariad'ovalo podľa rakúsko-uhorského zákona posielat' povinné výtlačky 9 inštitúciám, medzi inými: Predsedníctvo Zboru povereníkov, Povereníctvo vnútra, Štátne zastupiteľstvo v Košiciach.⁸

Jozef Kútnik a Vojtech Fronc pripravili prvé číslo časopisu tak, že vyšlo už v polovici novembra 1946 v 3000 náklade. Vychádzal 10 krát do roka. Celý náklad hodnotného časopisu sa minul. Ako redaktori sa uvádzali: Dr. J. Jankovič, Dr. J. Bányky, Dr. Anton Harčar, Dr. Ján Švec Slavkovian a Janko Silan. Z politických dôvodov sa neuvádza meno hlavného redaktora Jozefa Kútnika, ktorý bol riadiacou dušou časopisu. Podobne ani meno L. Hanusa – pre jeho činnosť v kultúrnom živote Slovenska cez vojnu. Vojtech Fronc zhromažďoval a triedil príspevky, ktoré prichádzali. Potom pricestoval do Košíc Jozef Kútnik a za dva dni ich usporiadali a pripravili do tlače. V každom čísle mal viacero príspevkov pod rôznymi pseudonymami. V prvom čísle napísal: „Prazákladným životným pocitom väčšiny Slovákov je nesklátiteľné presvedčenie, že bez uznávania a rešpektovania minima náboženských a mravných zásad, ob-siahnutých v Desatore, rútilo by sa ľudstvo do katastrofy, z ktorej niet východiska....Priятие a uznávanie Desatora už od prvej chvíle všade znamenalo záruku istoty, že sa dôjde k cieľu, i proti všetkým skúškam, ktorým malo a má prejsť ľudstvo a jednotlivé národy. Je to prsto kapitál, hodný toho, aby sa starostlivo opatroval, usilovne rozmnožoval a rozvážne používal. Verbum chce byť v slovenskom národe služobníkom tohto kapitálu, šíriteľom znalosti o ňom, jeho vykladačom a zmnožovateľom i dôkazom jeho nadčasovosti.“⁹ Keďže časopis plnil toto poslanie, po nástupe totalitnej moci sa stal terčom boľševickej nenávisi.

⁸ HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice : Viena 2008, s. 343.

⁹ R. (Jozef Kútnik Šmálov): Domov – Úvodom. In: Verbum, roč. 1, 1946, č. 1, s. 34

Po roku vydávania časopis dosiahol taký počet predplatiteľov, že sa dostal na čelo slovenských mesačníkov. Rozšíril sa aj počet spolupracovníkov a dalo sa vyberať z príspevkov. Začalo sa aj s vydávaním kníh. V edícii Logos, ktorú viedol A. Harčar, vychádzali vedecké a svetonázorové knihy, pôvodné aj preklady. V edícii Opus, ktorú redigoval Ján Švec Slavkovičan vychádzala románová umelecká próza. V edícii Lux vyšli básnické zbierky, redigoval ju Janko Silan. V edícii Signum, ktorú redigoval Mons. Ján Jalovecký vychádzali liturgické knihy (predbehol aj Druhý vatikánsky koncil, lebo vydal Obrady Veľkého týždňa v ľudovej reči). V edícii Vita, ktorú viedol Dr. Vendelín Jankovič vychádzali súčasné úvahy. Dramatickú edíciu Tvár viedol Dr. Jozef Butvin. Za necelé dva roky vydavateľstvo publikovalo vyše 30 hodnotných kníh. Ako píše A. Harčár, zásluhu na tom majú Vojtech Fronc a jeho švagrina Ervína Hromadová.

5 Zákaz činnosti Verbumu

Keď v neskorších rokoch chceli komunisti vydavateľstvo a časopis zakázať, vymysleli si, že kniha Naše ideály – kapitoly z kresťanskej etiky, vraj obsahuje také state, ktoré sa stavajú proti ľudovodemokratickému zriadeniu republiky, proti jej spoločenskej a hospodárskej sústave, a proti napredovaniu k socializmu. Prokurátor navrhol Krajskému súdu v Ružomberku v januári 1949 nielen zhabanie a zničenie knihy, lež navrhol aj trestné stíhanie Antona Harčara ako zodpovedného redaktora edície Logos. V knihe sa píše: „Vedomosť bez svedomia v obchodných veciach nám tvorí podvodníkov. Vedomosť bez svedomia v politických veciach rodí revolucionárov...Kresťanstvo sa pridŕža presvedčenia, že ani najlepší úmysel nemôže z nedovoleného skutku urobiť čnosť. Sv. Krišpín, ktorý vraj kradol kožu, aby mohol urobiť chudobným obuv, a ostatní krišpíni, ktorí by s najlepším úmyslom chceli prekročiť hate, patria do ríše bájk a omylu.“ Našťastie trestné stíhanie proti Harčarovi bolo neskôr zastavené.¹⁰

Po štátnom komunistickom prevrate vo februári 1948 bolo jasné, že časopis a vydavateľstvo sa dlho neudržia. V marci 1948 Povereníctvo vnútra na návrh Ústredného akčného výboru Národného frontu zakázalo vydávať časopis, lebo si to vraj vyžadoval „verejný záujem.“ Vďaka tomu, že povereník školstva a osvety básnik Ladislav Novomeský a básnik Janko Silan sa poznali, podarilo sa vymôcť zrušenie zákazu, ale nie na dlho. V máji 1948 prišiel do Košíc kňaz Alexander Horák, splnomocnenec L. Novomeského a doniesol požiadavky, ako sa má časopis prispôbiť komunistickému režimu. Chcel zmeniť názov časopisu aj ideovú náplň. Pre redakčnú radu to bolo neprijateľné.

Existuje list, ktorý napísal Janko Silan povereníkovi školstva a osvety Ladislavovi Novomeskému: „Slovoutný majstre, apelujem na váš zmysel pre pravdu a cit pre spravodlivosť... neuráža vás keď zväžíme nasledujúce fakty? Náš podnik je družstvo, teda biedna suma peňazí katolíckych intelektuálov, ktorí začali pracovať z ničoho, len zo svojich skromných úspor, ja sám som dal ako chudobný kaplán 1000 Kčs, viac som vtedy nemal, zamestnávali sme len dve pracovné sily – a nám uvalili národnú správu sedem člennú. Vraj Verbum – kníhtlačiareň, Košice. Kde? Aká kníhtlačiareň? Veď my nič nemáme, my sme len kapláni t.j. praví proletári. Teraz sa všetko rozpadne a ja vás upovedomujem, že ma to bolí a uráža. Vás to nebolí? Veď sme bratia. Musí vás to bolieť, slovoutný majstre. A musí vás urážať i to čo píšem, že som skoro dva roky bol redaktorom časopisu a edície celkom zadarmo, ale rád a vďačne, a na môj dušu: úprimne sme pracovali, bez žiadnych zadných zámerov, veď sme dostali aj štátne ocenenie za zveľadovanie slovenskej literatúry – a mňa teraz v tejto práci zastavili. Bolí ma to a Vám sa

¹⁰ HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice : Viena 2008, s. 345

žalujem. Pripúšťa sa u vás vôbec možnosť tvoriť katolícku kultúru? Doteraz som presvedčený: áno. Preto vám píšem. Rád úfam, že ako kompetentný činiteľ, ako najvyšší predstaviteľ slovenskej kultúry a osvety a jej strážca, ak uvážite všetky dôvody, rozhodne celou svojou autoritou sa zasadíte, aby naše nakladateľstvo mohlo nehatene pokračovať a časopis vydávať.“¹¹

Napriek tejto prosbe vo februári 1949 prišiel prípis o ustanovení Dr. Jozefa Straku za splnomocnenca Povereníctva informácií a osvety. Harčar s bolesťou o ňom píše: „Spomínaný splnomocnenec je ten katolícky kňaz, ktorý v máji 1945 zatkol biskupa Jána Vojtašáka. Pôvodne rehoľník – salezián pre svoje proticirkevné postoje bol exkomunikovaný. Neskôr vyučoval na teologickej fakulte v Bratislave. V apríli 1949 prišiel do Košíc a zápisnične prebral a zaistil majetok vydateľského družstva Verbum. Aktíva vykazovali 907.870 Kčs. Išlo o ohromnú štátnu lúpež. Sklad kníh prevzal SSV v Trnave. ...V poslednom bode zápisnice je: Predseda nakladateľského družstva Verbum v Košiciach Dr. Anton Harčar a člen správy družstva dr. Ján Švec vzali na vedomie, že Verbum v Košiciach v zmysle edičného zákona 94/94 prestáva dnešným dňom fakticky i právne existovať, o čom prikladám k tejto správe príslušné vyhlásenie“.¹²

Ako vieme z dejepisu, po týchto udalostiach prišlo ešte väčšie prenasledovanie Cirkvi. V júli 1950 štátna bezpečnosť zaistila aj Mons. Antona Harčara a odviekla do Močenku kde bol koncentračný tábor rímskokatolíckych kňazov. Na slobodu do Košíc sa vrátil chorý po 13 mesiacoch.

Záver

Snažil som sa zozbierať niekoľko historických udalostí a prezentovať postoje významných kňazov po druhej svetovej vojne v rokoch 1946-1947, ktorí sa pričínili o rozvoj kresťanskej kultúry na Slovensku prostredníctvom časopisu a vydateľstva Verbum. Ich intelektuálna a morálna výška zostala nielen v textoch časopisu, ale bola verifikovaná aj spoločensko-politickými pohromami totalitného režimu. Sú pre nás výzvou pokračovať v ich diele novými formami.

---

¹¹ SILAN, J.: List Ladislavovi Novomeskému. In: Verbum roč. 1994, č.4, str. 255-256.

¹² HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice : Viena 2008, s. 389.